

ФУНКЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

FUNCTIONS OF ENVIRONMENTAL LAW IN MODERN CONDITIONS

Марич Х.М., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню функціональних особливостей екологічного права на сучасному етапі розвитку в контексті подолання екологічної кризи.

В умовах загостреної екологічної обстановки забезпечення гармонійної взаємодії суспільства і довкілля, через запровадження еко-системного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку країни, є пріоритетним завданням сучасної держави, що, у свою чергу, визначає і функціональну спрямованість екологічного права.

Функції екологічного права є своєрідною реакцією на державну екологічну політику, оскільки відображають потреби і завдання політики держави в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки, виражені в основних напрямках діяльності держави у сфері екології.

Охоронна функція екологічного права, з урахуванням сучасної екологічної ситуації та стратегічних цілей і завдань держави, передусім спрямована на стабілізацію та поліпшення стану навколишнього природного середовища, а також попередження можливих негативних змін.

Орієнтоване на подолання екологічної кризи екологічне право має враховувати соціальні й економічні зміни, а також чинники, що їх зумовлюють. Встановлюючи відповідні правила поведінки, екологічне право саме через регулятивну функцію організовує нові суспільні відносини у сфері екології.

Крім того, у сучасному суспільстві, де невпинно збільшується кількість інформації, зокрема і у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та гарантування екологічної безпеки варто виділяти як самостійну, поряд із регулятивною й охоронною функціями, інформаційну функцію екологічного права. Інформаційна функція сучасного екологічного права полягає не лише в інформуванні суспільства про встановлені норми поведінки у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки та про можливі несприятливі наслідки у разі їх порушення, а передусім спрямована на підвищення рівня екологічної свідомості людей і обізнаності громадськості в даній сфері.

Ключові слова: екологічне право, галузь права, функції права, регулятивна функція, охоронна функція, інформаційна функція.

The article studies environmental law functional features at the current stage of development in the frame of the environmental crisis overcoming.

The "society-environment" harmonious interaction in the frame of the acute environmental conditions is a priority task of the modern state to be provided by ecological and systematic approach introduction to all directions of state's socio-economic development; this task in its turn determines the functional orientation of environmental law.

The functions of environmental law are a kind of reaction to the state environmental policy, since they reflect the needs and objectives of the state policy in environmental protection, natural resource usage, environmental safety providing, and are reflected in the main state's ecological activities.

The protective function of environmental law, considering the current environmental situation and strategic state's goals and objectives, primarily aims at stabilizing and improving the environment and possible negative change preventing.

Environmental law is focuses on environmental crisis over coming, this way law must take into account social and economic changes, as well as the underlying factors. Environmental law through its regulatory function, organizes new social relations in the field of ecology by appropriate rules of conduct.

In addition, information function of environmental law should be distinguished as an independent function on a par with regulatory and protective functions due to the steadily increasing information in the modern society, in particular on environmental protection, use of natural resources and environmental safety.

The information function of modern environmental law is not only to inform society about environmental protection standards, natural resource usage, environmental protection and the possible adverse consequences in case of their violation; but mainly it aims at raising the people and public environmental awareness in this area.

Key words: environmental law, branch of law, law functions, regulatory function, protective function, information function.

Постановка проблеми. Екологічне право як галузь права, галузь законодавства, як наука та навчальна дисципліна пройшло тривалий і складний процес формування та розвитку, що супроводжувався науковими дискусіями, особливо в період становлення. Водночас виділення екологічного права (природоохоронного права) як окремого напрямку регулювання відносин охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів стало необхідністю, що об'єктивно зумовлена якісними та кількісними змінами навколишнього природного середовища, а також ставленням людства до природокористування. Екологічне право – це своєрідна реакція на проблеми довкілля, що значно загострились із науково-технічним розвитком, який розширив обсяги та можливості людства у сфері природокористування. Саме на збереження навколишнього природного середовища та врегулювання природоресурсних відносин було спрямоване екологічне право.

Однак кожний наступний етап розвитку людства висуває нові вимоги щодо пошуку максимально гармонійної

моделі співіснування біосфери і суспільства, зокрема і щодо правової охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень. Питання екологічного права як галузі права досліджували такі науковці, як: В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова, А.П. Гетьман, В.В. Костицький, С.М. Кравченко, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, В.Л. Мунтян, В.К. Попов, Р.Г. Розовський, Х.І. Чопко, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга й ін. Праці цих учених мають велике значення для подальшого розвитку екологічного права України.

Постановка завдання. Мета – визначити роль екологічного права в сучасних реаліях через аналіз його функцій.

Виклад основного матеріалу. Багаторічна історія формування екологічного права як галузі права, що розпочалася з виокремлення особливих відносин – природоресурсних, а потім природоохоронних, які стали його предметом, продовжується і далі. Адаптація відносин щодо охорони навколишнього природного середовища, використання

природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки як предмет правового регулювання екологічного права зазнають подальших трансформацій у внутрішній диференціації. Останніми роками обсяг відносин, які є предметом екологічного права, значно збільшився. Це зумовлено і тим, що відносини у сфері екології тісно пов'язані з економіко-соціальними та науково-технологічними змінами, тому екологічне право повинно оперативнo реагувати на появу нових напрямів правового регулювання, наприклад таких, як ресурсні та природо-кліматичні.

Так, віднесення енергетичного права до блока природоресурсних галузей, хоча і залишається дискусійним, але демонструє тенденцію щодо розширення предмета наукового пізнання природоресурсного права, яке повинно не тільки регулювати раціональне використання тих чи інших природних об'єктів, а й стимулювати їх збереження, відновлення, заміщення тощо [1, с. 107].

Представниками еколого-правової науки неодноразово велась мова і про розширення кола об'єктів екологічного права, виокремлення поряд із природними об'єктами, що є класичними об'єктами екологічного права, нових, як-от клімат, озоновий шар тощо.

Природоохоронний ряд об'єктів екологічного права розширюється, зокрема, віднесенням, актами міжнародного екологічного права також, до їх числа таких, як клімат, озоновий шар атмосфери, біологічне різноманіття, екологічна мережа, навколосемний космічний простір, генофонд живої та неживої природи й інше. В одних випадках такі об'єкти відображають певні характеристики самої природи або ж навколишнього природного середовища, наприклад, клімат. В інших – відображають сучасні підходи до інтеграції сукупності компонентів природи як комплексів і ландшафтів [2, с. 8].

Багатогранність екологічного права проявляється не лише у врегулюванні широкого кола суспільні відносини, зокрема і нових, що є викликом часу, але й у врахуванні завдань, що постали перед суспільством загалом та державою зокрема, у контексті подолання екологічної кризи.

Відповідно до засад державної екологічної політики, визначених у Законі України від 28 лютого 2019 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» [3], процеси глобалізації та суспільних трансформацій вимагають від України вжиття термінових заходів, спрямованих на досягнення збалансованого (сталого) розвитку. Так, зміна клімату, що визнана світовою спільнотою на початку ХХІ ст., однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для стабільного існування екосистем, вимагає збереження такого стану кліматичної системи, який унеможливить підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього природного середовища, зокрема і через створення відповідної правової бази й умов для реалізації державної політики у сфері зміни клімату. Такими є умови для декарбонізації енергетичного сектора, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії завдяки відновлювальним і альтернативним джерелам, будівництва об'єктів відновлюваної енергетики з урахуванням потреб міграції та вільного пересування тварин, упровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій із тепло- і енергозбереження, що дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів парникових газів і забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми.

Здійснюючи екологічну політику, держава реалізує свою екологічну функцію, актуалізація якої пов'язана із загостренням екологічної обстановки та першочерговістю вирішення питань взаємодії суспільства і довкілля. Адже тривалий час підпорядкованість екологічних пріоритетів

економічній доцільності не сприяла екологізації галузей економіки і сфер господарювання, а питання охорони природи та раціонального природокористування розглядалися в рамках економічної функції держави.

Екологічна функція держави – це самостійна функція, водночас одна з основних функцій сучасної держави, України також. Здійснюючи свою екологічну функцію, держава Україна повинна переоцінити сучасний стан природоохорони і природокористування, виділити наявні екологічні проблеми та розробити науково обґрунтовані заходи їх вирішення. Розв'язання першочергових екологічних завдань через реалізацію комплексу відповідних заходів і визначення стратегічних цілей, спрямованих на забезпечення сталого розвитку, є сучасною умовою розвитку і самої держави.

В основних напрямках діяльності держави у сфері екології, зокрема в її екологічній політиці, втілено і функції екологічного права. У свою чергу, функції екологічного права сприяють реалізації основних завдань державної екологічної політики. Функції екологічного права є реакцією на державну екологічну політику, оскільки відображають потреби і завдання політики держави в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та гарантування екологічної безпеки.

Функції – це явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [4, с. 1187].

Функції права – основні напрями його впливу на суспільні відносини [5, с. 110]. Функції права – це реалізація його соціального призначення, що складається з потреб суспільного розвитку [6, с. 335]. Функції права – це основні напрями юридичного впливу на суспільні відносини, зумовлені сутністю, соціальним призначенням права в житті суспільства і метою правового регулювання [7, с. 58].

На думку В.І. Андрейцева, функції екологічного права – це основні напрями впливу норм екологічного права на волю і поведінку суб'єктів екологічних правовідносин і забезпечення правопорядку в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, гарантування екологічної безпеки [8, с. 15].

Х.І. Чопко визначає функції екологічного права як зумовлені потребою збереження якісного і здорового для людей довкілля та забезпечення балансу економічних і екологічних інтересів суспільства напрями впливу екологічного права на відносини щодо раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, формування екологічної мережі та гарантування екологічної безпеки [9].

Х.І. Чопко вважає, що функції екологічного права утворюють багаторівневу систему, де найвищу сходинку традиційно відведено загальноправовим функціям – охоронній і регулятивній. Нижчий рівень формують галузеві функції, що конкретизують загальноправові. Зокрема, охоронна функція на галузевому рівні виявляється завдяки превентивній та захисній функціям, а регулятивна реалізується завдяки таким своїм напрямам впливу галузевого рівня, як функція обліку і розподілу природних ресурсів, природозаповідна, а також соціальна функції [9].

Більшість науковців виділяють серед функцій права охоронну та регулятивну [10, с. 191–192; 11, с. 77–78].

Цікавою є думка Л.І. Заморської про те, що в кожному правовому середовищі право виконує відповідні функції, проте їхня «регулююча» або «охоронна» дія є різною в різних суспільствах і різних хронологічних межах. Тому право як найбільш дієвий регулятор суспільних відносин вирізнятиметься також своїм функціональним «навантаженням», у якому домінують регулятивні або охоронні властивості [12, с. 6].

Регулятивна функція, як зазначає С.А. Дроботов, – один із напрямів впливу правової держави на суспільні

відносини, який покликаний сприяти соціально-економічному, політико-правовому, національно-культурному розвитку індивідів, держави і суспільства. Необхідність такої функції полягає у ставленні до права як до універсального регулятора суспільних відносин. І держава, і право мають упорядковувати суспільні відносини – спрямовувати розвиток соціуму, підтримувати в ньому належний рівень порядку, безпеки і добробуту. Тоді право розкриває свій зміст як компетенція держави, яка діє відповідно до встановлених норм, а держава – як право, яке здійснює нормотворчу діяльність і правове регулювання. Регулятивна функція права забезпечує постійність, стабільність і відтворюваність зв'язку між державою і суспільством [13, с. 50–52].

Найбільш характерні шляхи (елементи) здійснення регулятивної функції права такі:

- визначення засобами норм права правосуб'єктності громадян;
- закріплення та зміна правового статусу громадян;
- визначення компетенції державних органів, зокрема компетенції (повноважень) посадових осіб;
- встановлення правового статусу юридичних осіб;
- визначення юридичних чинників, спрямованих на виникнення, зміну та припинення правовідносин;
- встановлення конкретного правового зв'язку між суб'єктами права (регулятивні правовідносини);
- визначення оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних суспільних відносин [12, с. 7].

Сьогодні серед нових відносин, на які екологічне право повинно здійснювати регулятивний вплив, можна виділити ресурсні та природо-кліматичні.

Актуальними також залишаються і першочергові та перспективні напрями належного правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки, визначені ще два десятиліття тому постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [14], зокрема це відносини у сфері екологічного страхування, відносини щодо здійснення екологічного контролю, відносини щодо охорони та використання рекреаційних територій і зон.

Здійснюючи регулятивну функцію, сучасне екологічне право орієнтоване на подолання екологічної кризи, має враховувати соціальні й економічні зміни, а також чинники, що їх зумовлюють. Так, перегляду потребують нормативи граничнодопустимих викидів і скидів забруднюючих речовин і нормативи використання природних ресурсів.

Охоронна функція права – це зумовлений соціальним призначенням напрям правового впливу, спрямований на охорону загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних відносин, подолання явищ, несприятливих певному суспільству [12, с. 7].

Сучасний стан довкілля в Україні є результатом загострення екологічної обстановки протягом останніх років, зокрема і через низку невирішених екологічних проблем, що накопичувались тривалий час. Серед цих проблем нагромадження значних обсягів небезпечних відходів, надмірне забруднення атмосферного повітря викидами стаціонарних і пересувних джерел, низька якість водних ресурсів, зокрема питної води, втрата біорізноманіття та природних середовищ існування. Така екологічна ситуація призводить до того, що стан довкілля невпинно погіршується.

Тому стабілізація та поліпшення стану навколишнього природного середовища – це те, на що мають бути спрямовані зусилля держави та суспільства.

Так, досягнення цілей державної екологічної політики на першому етапі (до 2025 р.) передбачає стабілізацію

екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управління, які відбулися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення систем екологічного обліку та контролю, упровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, упровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, упровадження електронного урядування, поширення екологічних знань, а також підвищення екологічної свідомості суспільства, інформатизації сфери охорони навколишнього природного середовища та природокористування всіх рівнів [3].

Стабілізація екологічної ситуації допоможе зупинити процеси деградації суспільства і природи та забезпечить умови для подальшого здійснення комплексного оздоровлення навколишнього природного середовища і відтворення природних ресурсів, зокрема і через зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, зниження споживання природних ресурсів, відновлення природного стану порушених територій, відновлення стану природних об'єктів і підтримання сприятливого режиму природокористування.

Стабілізація та недопущення погіршення екологічної ситуації як запорука подальшого вирішення екологічних, економічних і соціальних проблем, які перешкоджають переходу до сталого розвитку, гарантування екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України є проявом охоронної функції сучасного екологічного права.

Запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню, знищенню природних об'єктів та їхніх природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища також має на меті охорону навколишнього природного середовища, але є проявом попереджувальної функції сучасного екологічного права.

У межах охоронної функції екологічного права попередження екологічних ризиків можливе через систему моніторингу навколишнього природного середовища, оцінку впливу на довкілля, стратегічну екологічну оцінку, екологічний аудит, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, запобігання зміні клімату, неконтрольованому вивільненню генетично модифікованих організмів у навколишнє природне середовище, поширенню інвазійних видів, контроль за появою та розповсюдженням таких видів у природних екосистемах тощо.

Формування ефективної системи управління екологічними ризиками сьогодні забезпечить умови для реалізації прав на безпечне навколишнє природне середовище та використання природних ресурсів майбутніми поколіннями.

Отже, складна екологічна ситуація та пріоритетні і перспективні завдання сучасної екологічної політики дають можливість у межах охоронної функції сучасного екологічного права виділяти стабілізаційну та попереджувальну.

На думку Л.І. Заморської, специфіка охоронної функції права полягає в такому: по-перше, вона характеризує право як особливий спосіб впливу на поведінку людей, що виражається у впливі на їхню свідомість погрозою санкцій, установленням заборон і реалізацією юридичної відповідальності; по-друге, вона інформує суб'єктів суспільних відносин про те, які соціальні цінності перебувають під охороною, засобами правових приписів; по-третє, вона є ознакою політичного і культурного рівня суспільства, гуманних засад права. Спосіб охорони дуже часто залежить від розвитку суспільства, його політичної сутності [12, с. 8].

І.В. Антошина вважає, що складовою частиною регулятивної функції права у правовій державі є її інфор-

маційний вплив, забезпечення нею встановлення меж державного втручання у сферу автономного існування індивідів і громадянського суспільства, стабільність правового регулювання в частині дотримання фундаментальних принципів права. Правове регулювання тісно пов'язано з інформаційним впливом права як цілеспрямованим поширенням правової інформації і впливом на суб'єкти права [15, с. 479–480].

У сучасному суспільстві, де невпинно збільшується кількість інформації, зокрема і у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і гарантування екологічної безпеки, варто виділяти як самостійну, поряд із регулятивною й охоронною функціями, інформаційну функцію екологічного права.

Інформаційна функція екологічного права полягає не лише в інформуванні суспільства про встановлені норми поведінки у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки та про можливі несприятливі наслідки особистого чи майнового характеру в разі їх порушення. Інформаційна функція сучасного екологічного права спрямована на підвищення рівня екологічної свідомості громадян та рівня поінформованості суспільства про сучасний стан довкілля, наявні екологічні проблеми та загрози, які вони несуть для навколишнього природного середовища загалом і людей зокрема, значення, переваги, принципи та методи сталого природокористування, заходи, яких необхідно вжити для збереження та відновлення довкілля тощо. Також сприятиме підвищенню рівня обізнаності громадськості у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і гарантування екологічної безпеки інформація про діяльність органів влади у сфері охорони навколишнього природ-

ного середовища й ефективність упровадження ними природоохоронних заходів.

Підвищення рівня поінформованості суспільства у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та гарантування екологічної безпеки можливе через створення і функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, що, у свою чергу, є і гарантією права громадськості на доступ до екологічної інформації.

Висновки. Отже, екологічне право характеризується широким колом відносин, що входять до предмета правового регулювання, та багатоаспектністю впливу на суспільні відносини, яка проявляється, зокрема, і в його функціях. Так, поряд із традиційними екологічними відносинами – природоохоронними, природоресурсними, природозаповідними, виникають нові – енергетичні, кліматичні тощо. Розширення ж кола еколого-правових відносин потребує відповідного правового реагування. Саме через регулятивну функцію екологічне право організує нові суспільні відносини у сфері екології, установлюючи відповідні правила поведінки. Охоронна ж функція екологічного права з урахуванням сучасної екологічної ситуації та стратегічних цілей і завдань держави спрямована на стабілізацію стану довкілля та попередження екологічних ризиків. Самостійною функцією екологічного права, поряд із регулятивною й охоронною функціями, є інформаційна. Інформаційна функція сучасного екологічного права полягає не лише в інформуванні суспільства про встановлені норми поведінки у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, гарантування екологічної безпеки та про можливі несприятливі наслідки в разі їх порушення, а передусім спрямована на підвищення рівня екологічної свідомості людей і обізнаності громадськості в даній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман А.П., Зуев В.А. Формування еколого-правової науки: ресурсний аспект та проблеми його інтеграції. *Проблеми законності*. Харків. 2016. Вип. 132. С. 104–123.
2. Краснова М.В. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права : науково-методологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (96). С. 8–12.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
5. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком-Інтер, 2001. 320 с.
6. Головистикова А.И., Дмитриев Ю.А. Теория государства и права. Москва, 2007. 592 с.
7. Наливайко О.І. Функціональне призначення права у процесі захисту прав людини. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2002. № 1 (7). С. 57–60.
8. Андрейцев В.І. Екологічне право: курс лекцій : навчальний посібник для юридичних факультетів вузів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
9. Чопко Х.І. Функції екологічного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Львів, 2013. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/6/347/13282.html>.
10. Алексеев С.С. Общая теория права. Москва : Юридическая литература, 1981. 361 с.
11. Правозавство : підручник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком-Інтер, 2003. 736 с.
12. Заморська Л.І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 3–9.
13. Дроботов С.А. Регулятивна функція права у правовій державі: поняття і ознаки. *Держава і право* : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. Вип. 50. 772 с.
14. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38. Ст. 248.
15. Антошина И.В. Взаимодействие информационной и регулятивной функций права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 477–483.